

معماری ایرانی دستگاه‌شناسی

غلامحسین معاریان
استاد و انشگاه علم و صنعت ایران

بهار ۱۳۹۹

سرشناسه: معماریان، غلامحسین، ۱۳۳۹ - Memarian, Gholam Hossein

عنوان و نام پدیدآور: معماری ایرانی: دستگاه‌شناسی / غلامحسین معماریان؛ ویراستار نگاره‌ها منا آذرنوش.

مشخصات نشر: تهران: گنجنام، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۴۴۰ ص: مصور.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۴۴-۸-۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: معماری ایرانی

موضوع: Architecture, Iranian

موضوع: معماری ایرانی -- طرح و نقشه

موضوع: Architecture, Iranian -- Designs and plans

موضوع: معماری اسلامی -- ایران

موضوع: Islamic architecture -- Iran

موضوع: معماری اسلامی -- ایران -- طرح و نقشه

موضوع: Islamic architecture -- Iran -- Designs and plans

رده‌بندی کنگ: ۷۱۴۸۰

رده‌بندی دیور: ۷۰۹۵۵

شماره کتابشناسی: ۶۰۸۱۰

نام کتاب: معماری ایرانی: دستگاه‌شناسی

تألیف: دکتر غلامحسین معماریان

ویراستار نگاره‌ها: منا آذرنوش

ویراستار ادبی: سمیرا میرنظامی ضیابری

ناشر: نشر گنجنام

طراح و گرافیکست: محمدرضا طالبی

چاپ اول: ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۴۴-۸-۸

قیمت: ۶۵۰.۰۰۰ ریال

کلیه حقوق مادی و معنوی کتاب برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۴	گروه اجرایی
۵	قدردانی
۶	برخی واژه‌های پرکاربرد
۷	دوره‌های تاریخی و شیوه و سبک‌های معماری
۸	یادداشت مولف
۱۱	پیشگفتار
۲۳	بخش نخست: دستگاه گنبدخانه‌ای
۱۱۳	بخش دوم: دستگاه ایوانی
۱۹۳	بخش سوم: دستگاه تالار ستون‌دار
۲۴۵	بخش چهارم: دستگاه گنبدخانه، ایوان و میان‌سرا
۳۴۷	بخش پنجم: دستگاه ترکیبی
۴۰۵	بخش ششم: سخن آخر
۴۱۳	پی‌نوشت‌ها
۴۲۷	فهرست منابع
۴۳۷	فهرست ترسیم‌کنندگان نگاره‌ها

از خاور بزرگ سپاسگزارم که مانند همیشه یاری‌ام کرد تا بتوانم این اثر را پدید آورم و پیش روی دوست‌داران معماری ایران قرار دهم.

نزدیک به سی سال از چاپ نخست کتاب سبک‌شناسی می‌گذرد. کتابی که از گفتارهای استاد بزرگ معماران ایرانی، زنده‌یاد پیرنیا فراهم آمد. در این سال‌ها بارها از من پرسیده‌اند که آیا این شیوه‌ی برخورد با معماری ایرانی مورد قبولم است یا نه؟ پرسشی که گاهی با سوال‌های ساده همراه بوده راهی با نقدهای تند و زیر سوال بردن آن اثر و دیگر آثار نشر شده. پاسخ به این سوال، پیرنیده نیست. پیش از چاپ آن کتاب، مراجع علمی دانشجویان هنر و معماری کتاب‌های گدار، پوپ و ویلبر بودند. شاید این نخستین بار بود که یک دانشمند ایرانی به روشی که از آن معماری ایرانی به دست آورده بود به معرفی آن می‌پرداخت. هدف نگارنده از انتشار این کتاب و دیگر گفتارهای استاد پیرنیا، شناساندن اندیشه و روش این استاد بزرگ درباره‌ی معماری ایرانی بوده است. این لزوماً به معنای پذیرش و یا رد نظرات ایشان نیست.

آن اندیشه‌ای استوارتر می‌ماند که بتواند پاسخگوی منداش باشد. تنها با نقد و پرسش و پاسخ است که می‌توان کاستی‌های اندیشه را برطرف کرد. بارها به همکارانم در مجله‌ی مطالعات معماری ایران تاکید کرده‌ام که مقالاتی که در نقد اندیشه‌های گوناگون و به خصوص آثار استاد پیرنیا و حتی نگارنده به دستمان می‌رسد را پس از گذر از داوری به چاپ برسانند؛ تاکنون نیز چند بار این کار انجام شده است.

هر چند که تاکنون چهار کتاب از گفتارهای استاد پیرنیا را به چاپ رسانده‌ام، اما تلاش کرده‌ام در دیگر آثارم، به ویژه «مبنای طراحی معماری» و «معماری ایرانی: نیارش»، نگاه خود به معماری ایرانی را نیز بیان کنم. در کتاب پیش رو، معماری ایرانی با نگرشی متفاوت از نگرش دیگر پژوهشگران دیده شده است. در پیشگفتار کتاب اشاره‌ای به نگرش‌های گوناگون - به ویژه نگرش تاریخی تسلسلی که بیشتر پژوهشگران از آن بهره گرفته‌اند - شده است. در این کتاب تلاش کرده‌ایم تا با بهره‌گیری از آثار ارزشمند دیگر پژوهشگران معماری ایران، نگرش و روش خود را عرضه کنیم.

در این جا با نگاه یک مورخ به معماری ایرانی پرداخته نشده است. برداشت ما این است که معماران ایرانی به تجربیات گذشتگان‌شان نگاهی تداومی داشته‌اند، و از چیزی مانند دستگاه‌های موسیقی ایرانی در طراحی بهره می‌گرفتند. به سخنی دیگر در معماری ایرانی

دستگاه‌هایی وجود داشتند که معماران با انتخاب آن‌ها به طراحی می‌پرداختند. همچنین بر این باوریم که با نگاه تداومی و شناخت دستگاه‌های معماری ایرانی، افزون بر درک بهتر از آثار به جای مانده، کاربرد آن‌ها در طراحی معماری امکان‌پذیر می‌شود.

پس از نگارش پیش‌نویس کتاب، آن را در اختیار چند نفر از همکاران و دانشجویانم قرار دادم و از آن‌ها درخواست کردم پس از مطالعه دقیق آن، ابهامات و پرسش‌هایشان را مطرح کنند. گاهی برای پاسخ به یک سوال ساعت‌ها به بحث می‌پرداختیم تا به نظر مشترک دست یابیم. گفتگو با دانشجویان کنجکاو عاملی برای رشد نظری است. در این بین آقای شهاب‌الدین تصدیقی نقشی اساسی داشته و گوشه‌هایی از مباحث دستگاه‌شناسی طی بحث‌های نظری با ایشان پیش رفت. همچنین بازبینی‌های خانم منا آذرنوش و مریم معاریان نیز در مراحل نخستین، بسیار کارساز بود. پس از صفحه‌آرایی کتاب، چند نفر از دانشجویان دکتری و کارشناسی ارشد نیز در بازبینی آن مرا یاری کردند.

بسیاری از نگاره‌ها، این کتاب برای نخستین بار انتشار می‌یابد. تلاش شد در کنار موضوع دستگاه‌های معماری ایرانی، نگاره‌هایی درخور تهیه شود. نگاره‌های برخی از بناها را آقای بهروز میرحاجی در سال ۱۳۹۱ ترسیم کردند که این کار تا پیش از چاپ کتاب در سال ۱۳۹۸ تداوم داشت. همچنین با یاری نزدیک به ۲۰۰ دانشجوی درس آشنایی با معماری اسلامی که نامشان در پایان کتاب آمده است بسیاری از نگاره‌ها ترسیم شد و پس از آن چند متخصص ترانزاری سال‌سازی معماری به ویرایش و یا بازترسیم آن‌ها پرداختند. آقای بهروز میرجلیلی ترسیم و ویرایش نگاره‌های تمامی بخش‌های کتاب - به جز بخش دوم - را بر عهده داشتند و آقای مهدی خداوردیان ویرایش نگاره‌های بخش دوم را انجام دادند. پس از ترسیم و ویرایش نگاره‌ها، خانم منا آذرنوش بازبینی و ویرایش پیش از چاپ را با دقت هر چه بیشتر به پایان رساندند. منبع پایه برای بیشتر نگاره‌ها، کتاب سبک‌شناسی است که به صورت سه جلدی در آنجا آمده است. منابع پایه‌ی دیگر نگاره‌ها در زیر آن‌ها و در پایان کتاب ذکر شده است. آقای بهمن سلطان احمدی برای یافتن منابع تصویری به ویژه مساجد خراسان ما را یاری کردند. آقای امیر خورشید روی‌راد بازبینی پایانی را با دقت زیاد انجام دادند و آقای محمدرضا طالبی با صبوری بسیار ویرایش‌های چندین باره کتاب را در صفحه‌آرایی اعمال کردند که قدردان زحماتشان هستیم. امید است این کتاب بتواند به بخشی از پرسش‌های دوست‌داران معماری ایرانی پاسخ گوید و کاستی‌های آن نیز با نقد و یاری خوانندگان گرمی برطرف شود. در پایان قدردان همکارانم، دانشجویان درس آشنایی با معماری اسلامی دانشگاه علم و صنعت و دیگر عزیزانی هستیم که در روند تحقیق و تألیف این کتاب یاری‌ام کردند. مانند همیشه سپاسگزار خانواده‌ی عزیزم و به ویژه همسرم هستم.

غلامحسین معاریان

بهار ۱۳۹۹

